

Van de redactie

Het eerste bulletin over Archeologie en Monumentenzorg in de gemeente Dordrecht is over het algemeen zeer positief ontvangen.

Kennelijk leeft er bij inwoners van Dordrecht en andere belangstellenden een grote behoefte om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van boven- en ondergrondse monumentenzorg. Dat verheugt de redactie zeer en is tevens voor de gemeente aanleiding om dit blad te laten volgroeien.

In dit tweede nummer wordt uw aandacht gevraagd voor de opmerkelijke restauratie van de Nieuwbrug, waarbij in feite een nieuwe brug in de oude wordt gebouwd. Voor monumentenbezitters is er belangrijk nieuws op het gebied van financiering en subsidiëring van restaura-

ties vanaf 1 januari 1997.

Het in de belangstelling staande kleurgebruik in de Dordtse binnenstad is een onderwerp dat opnieuw in dit bulletin aan de orde wordt gesteld: modern kleurgebruik in historisch perspectief.

De jonge disciplines archeologie en bouwhistorie komen uitgebreid aan bod. Zo wordt duidelijk gemaakt wat het werk van een bouwhistoricus is, waarom dat werk wordt uitgevoerd, op welke wijze dat wordt gedocumenteerd en wat de resultaten van dat alles zijn. Aan de hand van de 'Coninck van Engelant' wordt inzage gegeven in de bouwhistorische opname van een verrassend monumentaal pand aan de Voorstraat. Tenslotte vindt u een eerste presentatie van de probleemstellingen bij het archeologisch onderzoek ter plaatse van

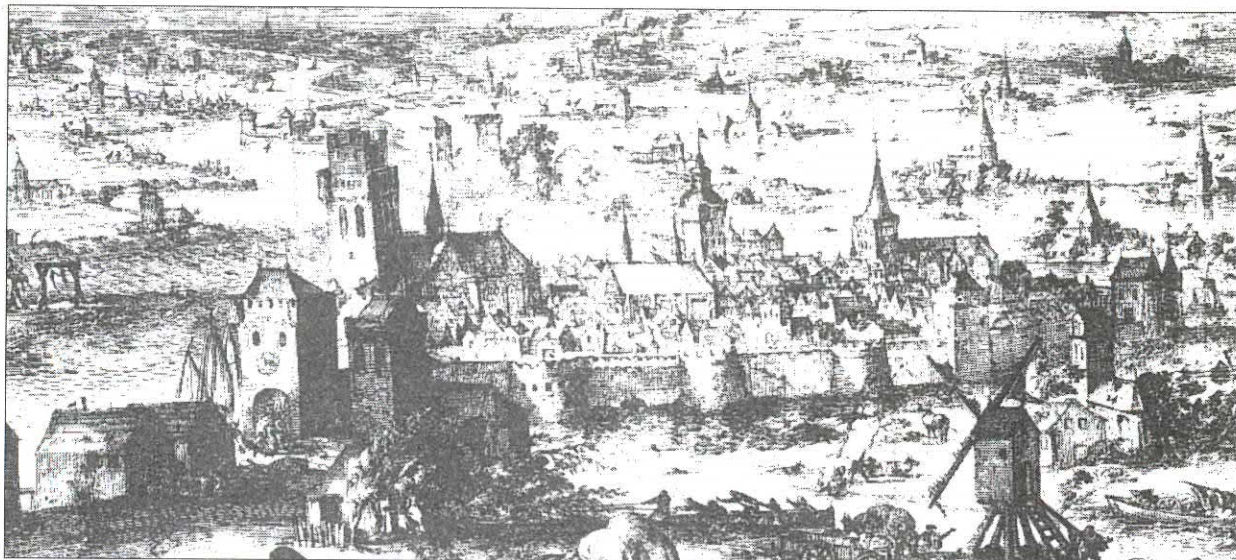
Inhoud

- . Van de redactie, pag 1 .
- . Een buitengebied van landelijke betekenis, pag 2.
- . Verborgen geschiedenis: bouwhistorisch onderzoek in Dordrecht, pag 5.
- . 'De Coninck van Engelant'; bouwhistorische opname/documentatie, pag 6.
- . Een nieuwe brug in een oude brug, pag 8.
- . Dordts monument?!, pag. 9
- . Kleurgebruik in de Dordtse binnenstad, pag 10.
- . Wijziging restauratiesubsidies, pag 12.

de nieuwe Dordtse wijk DubbelDrecht. Dit pilotproject zou wel eens het startsein kunnen zijn voor een landelijke betekenis van het voormalige Dordtse buitengebied.

Het historische Dordrecht is volop in beweging. Wij nodigen u uit om daarvan herenieuwd kennis te nemen.

JH/AvE

Fantasie-impressie van Dordt en de St. Elisabethsvloed in 1421.

Een buitengebied van landelijke betekenis

2. Locatie van het opgravingsterrein tussen de Dordtse rondweg (N3) en Dubbeldam, de Provinciale Weg en de Koeiendijk. De nummers geven de vijf gegraven onderzoekssleuven weer. (Tekening L&V)

In de nacht van 18 op 19 november 1421 veranderde door de St. Elisabethsvloed een welvarend deel van Zuid-Holland, de zogenaamde Grote Waard, in een inundatiegebied. Dit werd het Bergse veld genoemd, later werd het de Biesbosch. In het archeologisch onderzoek aan de Noordhoevelaan in Dubbeldam (mei 1996) stond de vraag centraal of er aanwijzingen waren te vinden over de vraag h oe de St. Elisabethsvloed zich heeft gemanifesteerd. De voorlopige resultaten zijn opmerkelijk te noemen: in plaats van een grote binnenzee zou het Bergse veld eerder op een soort waddegebied hebben geleken. De vraag die zich nu voordoet is: hoe verwoestend is de St. Elisabethsvloed dan wel geweest?

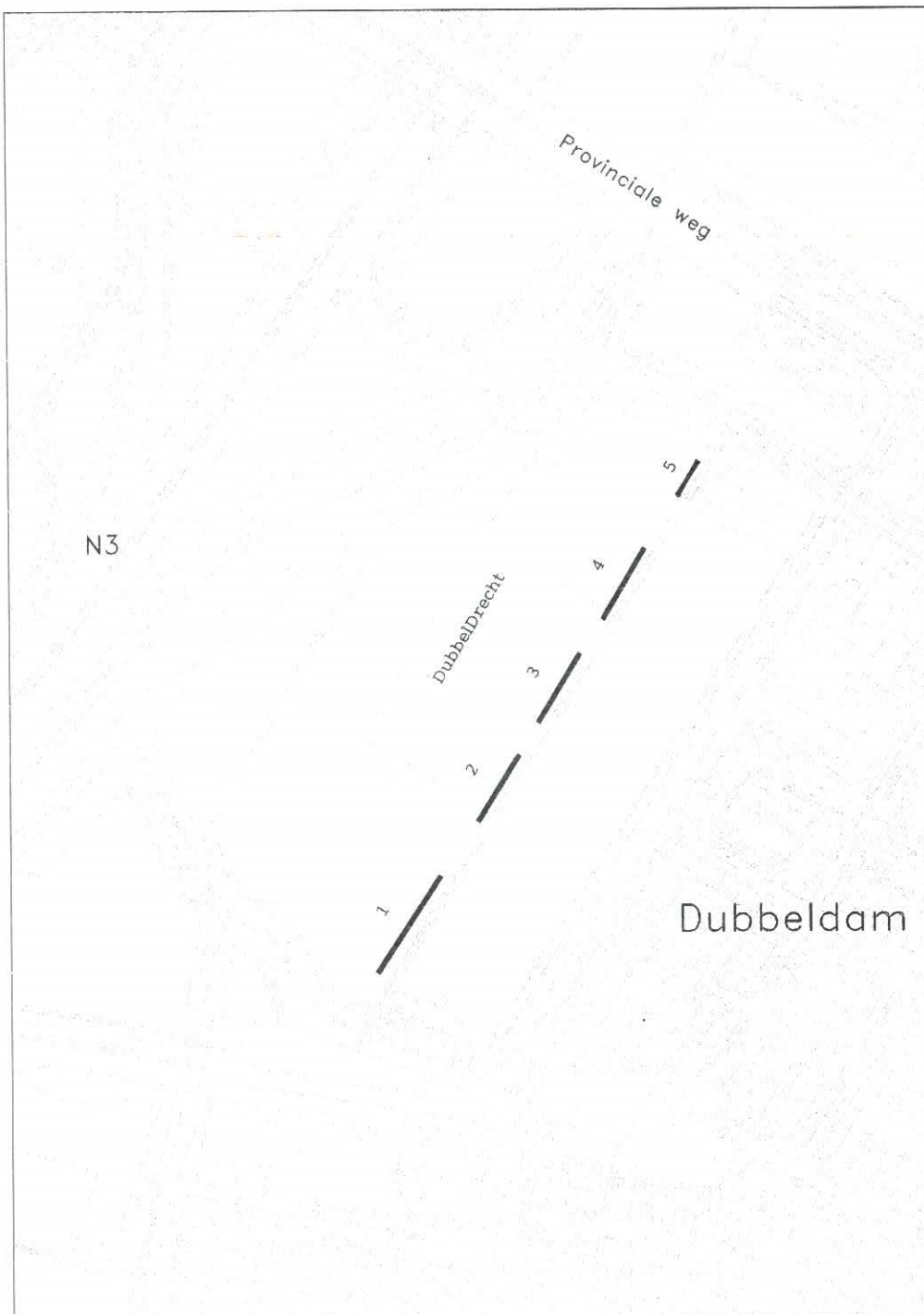
Het Bergse Veld

Op het Algemeen Rijksarchief in Den Haag wordt een bijzondere kaart bewaard. Deze kaart werd omstreeks 1560 gemaakt door Pieter Sluyter. Het toont de stad Dordrecht binnen haar vesten. In het noorden ligt de Alblasserwaard, in het westen de Hoekse Waard. Aan de oost- en zuidzijde zouden we de Grote Waard mogen verwachten, maar in plaats daarvan is er niets te zien. Het gebied tussen Dordt en Dussen is aangeduid als water, met uitzondering van een paar eilanden in het oosten en het noorden.

Deze watervlakte werd destijds *het Bergse veld* genoemd. Het is ontstaan als gevolg van de St. Elisabethsvloed (1421), een overstroming van de Grote Waard, ten gevolge van een dijkdoorbraak bij het plaatsje Broek in de voormalige heerlijkheid Wieldrecht. Dit grote aaneengesloten poldergebied lag niet alleen oorspronkelijk al lager dan NAP, door allerlei menselijke ingrepen in de 12e en 13e eeuw (ontginningen, afwateringen) klonk het veen in, waardoor het maaiveld nog sterker werd verlaagd. Men zag dat probleem destijds wel. Om die reden werden er vele dammen gebouwd (v oor 1230 Werkendam, 1273 Dubbeldam, 1282 Maasdam) en werd de gehele Grote Waard binnen  een stelsel van ringdijken gebracht.

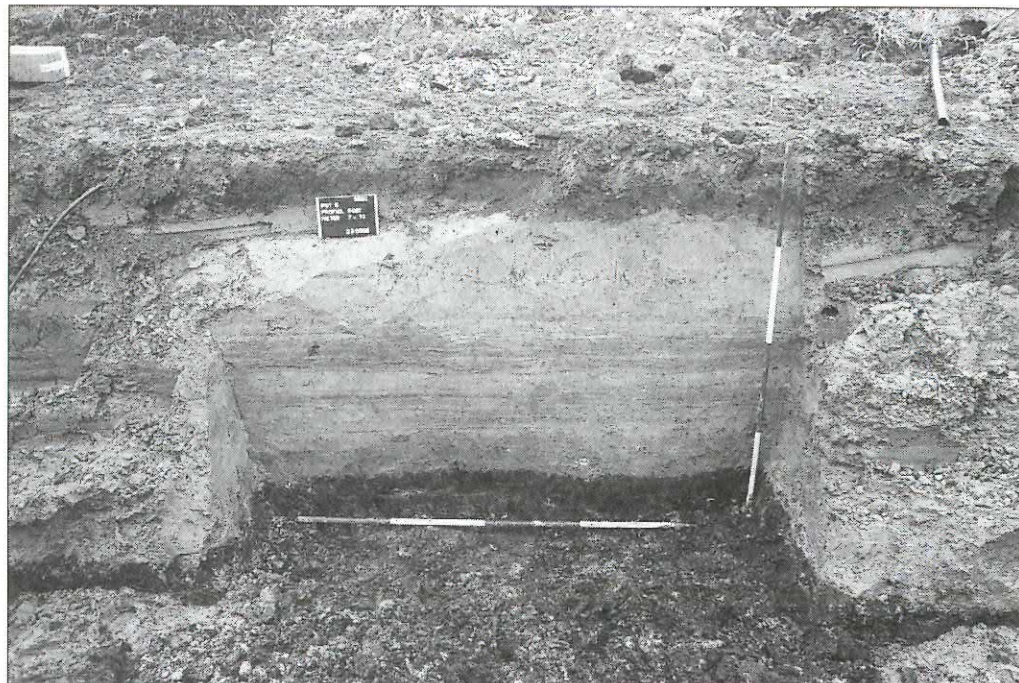
Wateroverlast

Tussen 1282 en 1373 is er als gevolg hiervan nauwelijks sprake van wateroverlast. Dijkdoorbraken kwamen zelden voor. Wel nam daardoor de waakzaamheid af: in 1331 verkocht de graaf van Holland een *vervallen dijk* aan heer Jan van der Dussen. Financiële middelen werden vaak voor andere zaken aangewend, bijvoorbeeld voor de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Er werden door de graaf zelfs ontheffingen verleend voor dijkherstel. Bovendien werd zoutwinning door het branden van zeezouthoudend veen (*moertering*) tot aan de dijkvoet oogluikend toegestaan.

Toen dan ook vanaf 1373 de nood aan de man kwam, moest men toegeven dat er geen mogelijkheden meer waren om dijken te onderhouden. Tussen 1373 en 1421 volgde de ene dijkdoorbraak na de andere. Ook na de beruchte nacht van 18 op 19 november 1421 waren er dijkdoorbraken te melden, zoals in 1423 en 1424. Het landschap zou ingrijpend veranderen: de ooit welvarende Grote Waard werd eerst het Bergse veld en tenslotte de Biesbosch.

De dijkdoorbraak begon in Wioldrecht

Dubbeldrecht

In mei 1996 heeft een klein opgravingsteam onder leiding van de gemeentelijk archeoloog een beperkt onderzoek uitgevoerd op het terrein van de toekomstige woonwijk Dubbeldrecht. Dit werd mogelijk gemaakt dankzij de inzet van Wesmycon bv en een financiële bijdrage van Fraanje bv. Eén van de doelstellingen van dit onderzoek luidde of er op het terrein aan de Noordhoevelaan in Dubbeldam aanwijzingen waren te vinden voor de wijze waarop die St. Elisabethsvloed zich had gemanifesteerd. Met andere woorden: wat gebeurde er precies in die nacht in 1421 en in de jaren daarna?

De Sint-Elisabethsvloed: wat gebeurde er?

De overlevering wil dat het binnenstromende zeewater (uit het zuidwesten) en het kort daarna bij Werkendam binnenstromende Merwedewater (uit het noordoosten) maar liefst 72 dorpen en gehuchten zou hebben overspoeld. Een groot aantal kastelen en kloosters is geheel of definitief ten onder gegaan. Over slachtoffers lezen we weinig, maar die zullen waarschijnlijk evenredig zijn. We stellen echter de vraag of dit allemaal wel klopt. De ramp in Zeeland op 1 februari 1953 kostte aan 1835 mensen het leven en het water stond

soms aan de dakgoot van de huizen. De hoogst gemeten waterstand bedroeg toen 3.85 m + NAP. Waarschijnlijk moet de St. Elisabethsvloed iets soortgelijks zijn geweest. Maar werden er in 1953 complete dorpen weggevaagd? Gingen kloosters en sterke kastelen ten onder? Er werden weliswaar meer dan 3000 huizen vernield en 43.000 beschadigd, maar dat zijn nog geen 72 complete dorpen. Overigens zijn er in de 15e eeuw hooguit 16 (!) dorpen verdwenen en kunnen we de vraag stellen of dat gebeurde *tijdens* dan wel *als gevolg van* de St. Elisabethsvloed?

De Dordtse waddenzee

Het archeologisch onderzoek aan de Noordhoevelaan zag er niet spectaculair uit. In vijf lange sleuven (totaal 400 meter) van slechts 2 à 3 meter breed werkte een klein ploegje amateur-archeologen van de AWN en Drechtwerkers aan het schoonmaken en in kaart brengen van diverse profielen. De meeste profielen leken op elkaar. Er was vrijwel overal dezelfde opbouw van de bodem waar te nemen: Hollandveen onderin met daarboven een blauwgrijs kleipakket dat vervolgens werd afgedekt door grijsbruine klei. Tussen beide kleilagen was sprake van een mengzone. Soms werd dit patroon onderbroken door enkele

schuin in de proefsleuven liggende voormalige sloten. Tussen de sloten kon op het veenpakket een dun vegetatielaagje worden aangetroffen. Dit moet de toestand zijn geweest vóór de St. Elisabethsvloed.

Venster op het verleden

Het landschap aan de Noordhoevelaan was vergelijkbaar met dat van de huidige Alblasserwaard: een weilandschap doorsneden door afwateringssloten. De grootste verrassing bood echter het daar bovenop gelegen kleipakket. Om dit goed te kunnen bestuderen werd in elke proefsleuf tenminste één zogenaamd "venster" gemaakt. Over een afstand van circa twee meter werd het profiel van boven tot onder zeer nauwkeurig schoongemaakt en eveneens zeer nauwkeurig getekend. Het geheel werd gefotografeerd. Het boven het veen aanwezige kleipakket bleek allesbehalve homogeen te zijn. In plaats van een dikke sedimentatielaag werd een patroon aangetroffen van afwisselend laagjes klei en zand, soms niet meer dan enkele millimeters en nooit meer dan 2 cm dik. Dat duidt er niet op dat dit gebied constant

3. In sleuf 5 werd dit venster gemaakt, circa 2,50 m breed en bijna 2 m hoog. De opbouw van onder naar boven is: veen, blauwe klei, bruine klei en bouwvoor. Afbeelding 4 geeft een detail van dit "venster".
(Foto DSO/RB/MZ)

4. In deze detailopname van afb. 3 is duidelijk zichtbaar dat het bovenop het Hollandveen gelegen kleipakket niet homogeen van aard is, maar dat er sprake is van steeds afwisselende laagjes klei en zand, soms ook van dunne humuslaagjes. (Foto DSO/RB/MZ)

onder water heeft gestaan. Integendeel. In een gebied waar destijds eb en vloed vrij spel hadden, vielen delen regelmatig droog. Door de wind kon er zand op worden afgezet. Er moeten platen bij zijn geweest die niet bij elke vloed onder water kwamen en daardoor langere tijd droog stonden. Hier kon zich vegetatie ontwikkelen. Op vele plaatsen zijn de archeologische resten daarvan in de vorm van humuslaagjes terug gevonden. Het terrein aan de Noordhoevelaan lag buiten of op de rand van het eiland dat Sluyter tekende. Het lijkt er sterk op dat dit deel van het Bergse veld allesbehalve een grote binnensee is geweest. Het zal meer hebben geleken op het Verdrongen land van Saafthinghe of de Waddenzec. Handelsschepen zullen dan ook wel zoveel mogelijk de oorspronkelijke vaargeulen hebben gevolgd en niet hebben geprobeerd dit Bergse veld dwars over te steken. Wellicht heeft Dordrecht daardoor nog vele decennia na de St. Elisabethsvloed kunnen profiteren van haar Gouden Eeuw (1350-1450).

Verdrongen dorpen

Wat zal er dan gebeurd zijn met de verdwenen dorpen? Tijdens het onderzoek hebben we niet de kans gehad om zo'n dorp te onderzoeken. Zo'n dorp zal bovendien ho-

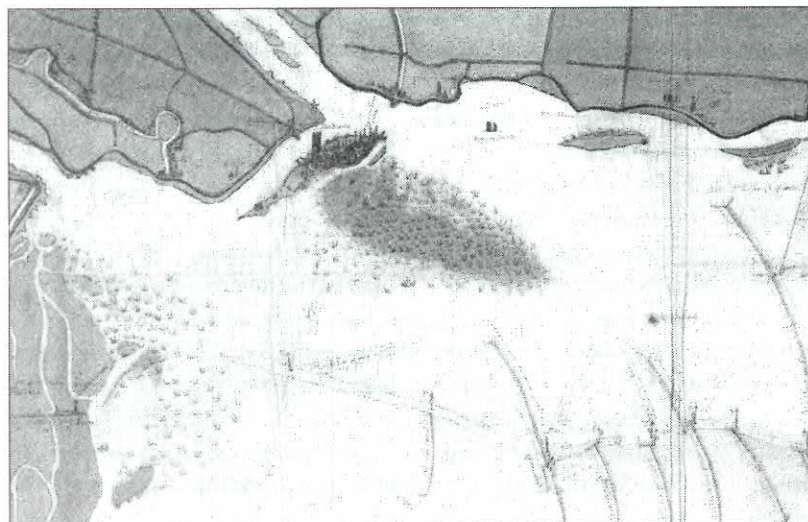
ger (en droger) hebben gelegen op een oeverwal van een rivier (de Oude Maas, de Dubbel, de Merwede) of van hun zijstromen (de Graaf, de Middel, de Alm, de Eem). Het water zal ongetwijfeld hoog hebben gestaan en in een groot aantal gevallen ook zeker de ondergang van huis en haard hebben betekend. Maar hoe zit het met kerken, kloosters en kastelen? Dit zijn gebouwen met stevige fundamenteën en vaak ook dikke bakstenen muren. Op een aantal plaatsen aan de oostzijde van de Biesbosch zijn in het recente verleden onderzoeken uitgevoerd naar zulke gebouwen. Bij deze onderzoeken viel op dat de bovenzijde van de bewaard gebleven fundamenteën keurig vlak was, alsof

men het pand vakkundig had gesloopt, de stenen had verzameld en meeegenomen en elders opnieuw had toegepast. Zijn zulke illustere plaatsen als Almstein, Eemstein en Heisterbach dan niet verdwenen tijdens de St. Elisabethsvloed? Neen. Het heeft er alle schijn van dat de landerijen onbruikbaar waren geworden door steeds terugkerende wateroverlast. Het was economisch onmogelijk geworden in het overstroomde gebied te blijven wonen. Zonder voldoende inkomsten kon de schade, die de gebouwen toch wel hadden opgelopen, niet worden gerepareerd. Uiteindelijk zullen vele bewoners elders een nieuw en goed heenkomen hebben gezocht en gevonden. Hun boerderijen, huizen, gehuchten, dorpen, kloosters en kastelen werden aan de vergetelheid overgelaten. Daar vervielen ze tot ruïnes, die op hun beurt weer gratis sloop- en bouw materiaal leverden. Ik denk dat veel is verdwenen als gevolg van de St. Elisabethsvloed en de daarop volgende overstromingen en dijkdoorbraken.

Nieuw onderzoek, dat gericht wordt op dit soort vraagstellingen, zal zich in de toekomst zeker aandienen in het buitengebied van Dordrecht dat om deze reden zeker van landelijke betekenis mag worden genoemd.

JH

5. Detail van de kaart van Pieter Sluifier (1560).

Verborgen geschiedenis

Bouwhistorisch onderzoek in Dordrecht

Mochten de historicus en de archeoloog zich al veel langer verheugen in een brede publieke belangstelling, sinds kort wint de aandacht voor bouwhistorisch onderzoek veel terrein. Het is inmiddels duidelijk dat naast de geschreven bronnen in de archieven en de ondergrondse archeologische sporen, ook achter gevels van huizen en gebouwen veel historische informatie verscholen kan gaan. Deze informatie komt aan het licht via bouwhistorisch onderzoek.

Wat doet een bouwhistoricus?

Een bouwhistoricus ziet onder meer aan stenen in muren, aan vensters en deuren, aan vloerbalklagen, aan trappen, in kelders en op zolders wanneer huizen of andere gebouwen zijn ontstaan en wanneer verbouwingen zijn uitgevoerd. Door het bouwhistorisch onderzoek blijkt dat achter de vele jonge en oude gevels in de Dordtse binnenstad, vaak nog oudere, -niet zelden- middeleeuwse huizen schuil gaan.

De bouwhistorische opname

Als oudste stad in (het huidige) Holland bezit Dordrecht een rijk bouwkundig historisch erfgoed. Het is dan ook niet meer dan vanzelfsprekend dat dit rijke bezit wordt gekoesterd.

Daarom heeft het gemeentebestuur van Dordrecht zo'n twee jaar geleden besloten dat bij verbouwingen of restauraties aan historisch belangwekkende gebouwen en huizen van de eigenaar ervan een zogenaamde 'Bouwhistorische opname' wordt verlangd. Deze opname dient op schrift en tekening een inventarisatie te bevatten van de aanwezige historische bouwonderdelen of bouwsporen in het te restaureren/verbouwen object. Het gaat dan uiteraard niet om voorzetwanden van spaanplaat en verlaagde plafonds van zachtboard, maar om de hierachter aanwezige oude muren en geornamenteerde stucwerkplafonds of balklagen met vaak zeer hoge ouderdom.

De opname zal in de regel door de architect worden gemaakt tijdens de

voorbereiding voor een restauratie/verbouwing.

Bij de beoordeling van de voorgestelde restauratieplannen wordt aan de hand van de bouwhistorische opname gekeken of de restauratie- of verbouwingsplannen niet in conflict komen met historisch belangwekkende zaken.

Zo kan worden voorkomen dat huizen uit onwetendheid of onkunde ingrijpend worden verbouwd of zelfs gesloopt, waarbij belangrijke historische onderdelen en sporen verloren gaan.

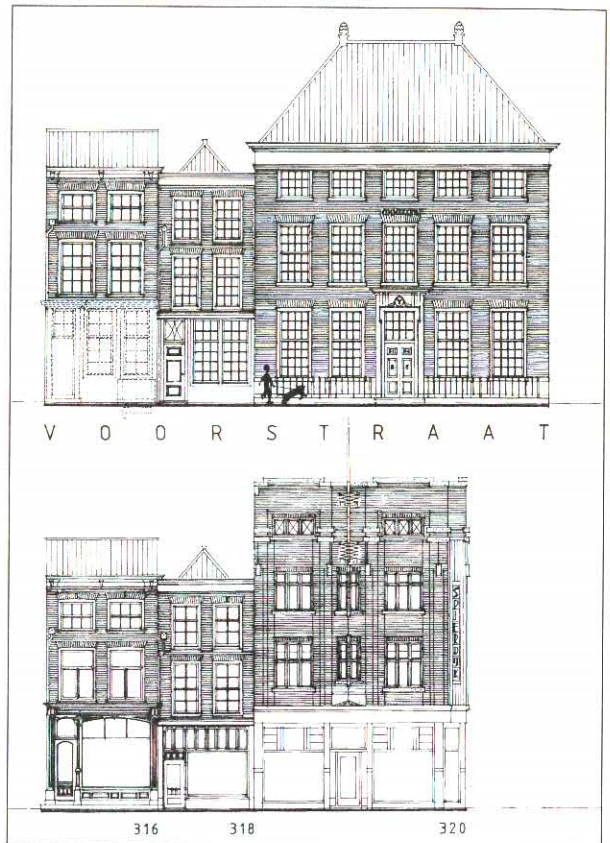
Ook dient de bouwhistorische opname als document van het bouwen en wonen door de eeuwen heen in Dordrecht. Hiermee volgt de bouwhistorie, met onderzoek van bovengronds aanwezige historie, de archeologie welke in de regel de ondergrondse historische gegevens onderzoekt en documenteert.

Bouwhistorische documentaties

Monumentenzorg staat de architect bij tijdens zijn bouwhistorische werkzaamheden en zal deze zo nodig deskundig adviseren.

Daarnaast worden door monumentenzorg de bouwhistorische opnamen zo veel mogelijk bewerkt en uitgebreid tot zogenaamde bouwhistorische documentaties.

Het onderzochte gebouw wordt -figuurlijk- ontleed en gereconstrueerd tot de vroegste -niet zelden middeleeuwse- bouw fase. Daarna wordt een beeld geschetst van de vaak vele verbouwingen welke na de bouw zijn uitgevoerd, tot op de huidige dag.

Informatie afkomstig van het gemeente-archief over de bewonings- en gebruiksgeschiedenis, het bouwkundige tekeningenarchief en anderszins relevante informatie als prenten en oude foto's worden toegevoegd zodat een compleet beeld van betreffend object ontstaat.

Conclusie

Een belangrijk doel van de bouwhistorie is het kweken van belangstelling voor de historische 'antieke' onderdelen in de gebouwen, zodat deze tijdens restauraties/verbouwingen met respect worden benaderd en zo veel mogelijk gespaard blijven. Hierdoor zal in de toekomst de gebouwde geschiedenis van Dordrecht niet alleen op papier, maar ook tastbaar aanwezig blijven in de vele historische gebouwen in de stad.

Dordrecht als een van de meest interessante historische steden van Nederland verdient niet minder.

AvE

6. Na bouwhistorisch onderzoek in de huizen Voorstraat 316, 318 en 320 hoek Lombardstraat is de historie ervan beschreven in de bouwhistorische documentatie deel 2. De tekening toont de betreffende huizen in de huidige toestand (onder) en een reconstructie van de toestand in de 18e eeuw (boven). In het in 1926 afgebroken hoekhuis (nr. 320) woonde tot 1691 de fameuze Dordtse schilder Aelbert Cuyp. (Tekening DSO/RB/MZ, februari 1995).

'De Coninck van Engelant'

Bouwhistorische opname/documentatie

7. Op grond van de bouwhistorische opname was het mogelijk het huis tot z'n vroegste bouwfase in beeld te brengen. De afbeelding geeft de plattegrond (boven) en doorsnede (onder) van de toestand na de (ver)bouw van circa 1500 weer. De getekende kaarsnissen bestaan nog steeds, evenals de vloeren van circa 1500 (B). Alle andere onderdelen van dit huis zijn later vernieuwd en daardoor niet meer aanwezig. (Tekening: DSO/RB/MZ, januari 1996)

Na aankoop van het pand 'De Coninck van Engelant', Voorstraat 182/184, in 1992 besloot de eigenaar tot een grondige restauratie van dit waardevolle laat-middeleeuwse huis.

Alvorens met de restauratie aan te vangen is door de architect een bouwhistorische opname gemaakt. Vervolgens is deze opname door monumentenzorg uitgebreid tot een bouwhistorische documentatie.

Hierna volgt een korte impressie van de geschiedenis van het huis en met name de belangrijke rol van de 'Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht', die het pand begin deze eeuw voor afbraak heeft behoed.

'Het steenen archief'

Rond de eeuwwisseling werden in Dordrecht, gelijk als overal elders in Nederland, oude huizen in hoog tempo afgebroken. Echter tezelfder tijd was er in Nederland geen andere stad waar zoveel restauraties werden uitgevoerd als juist Dordrecht. Deze bijzondere positie dankt de stad met name aan één man, de toenmalige gemeentearchi-

varis J.C. Overvoorde. Deze bleek niet alleen geïnteresseerd in het papieren archief van Dordrecht, maar ook in 'het steenen archief der monumenten'.

Dankzij de door Overvoorde in 1896 opgerichte 'Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Dordrecht', zijn rond 1900 diverse 16e en 17e eeuwse Dordtse huizen 'in oude glorie hersteld'. Er zijn ondermeer restauraties uitgevoerd aan de huizen; Voorstraat 57 (nu 83/85), 'De Rozijnkorf' Voorstraat 250 (nu 282), 'De gulden sleutel' Groenmarkt 31 (nu 113), 'De Crimpert Salm' Visstraat 3 en Nieuwstraat 33 (nu 38).

De redding van de Coninck van Engelant

In 1909 kwam de 'Vereeniging' in actie om het huis Voorstraat 146 (nu 182/184), 'De Coninck van Engelant', te redden. Dit huis met zijn bijzonder rijke pilastergevel, werd in het voortbestaan bedreigd. Vanwege de slechte onderhoudstoestand had de eigenaar, de banketbakker H.P. Kramer, besloten om het huis af te breken. Ter plaatse zou dan een nieuwe bakkerij worden gebouwd.

Dankzij initiatief van de 'Vereeniging' en met subsidie van gemeente en rijk werd echter tot restauratie besloten.

Naar plannen van rijksarchitect W. Scheepens werd in 1910 de aanwezige gevel afgebroken en conform de oorspronkelijke toestand weer opgebouwd. Omdat zowel de vensters als de onderpui niet meer oorspronkelijk aanwezig waren zijn deze gereconstrueerd naar 17e eeuwse model.

Ook de oorspronkelijke trapgevel was reeds lang verdwenen. Voor het weer opbouwen hiervan was echter geen geld voorhanden. Naar voorbeeld van de gevelbeëindiging van het vroeg 17e-eeuwse Bagijnhof (oude vrouwenhuis), is de gevel daarom afgesloten met een gemetselde balustrade. In tegenstelling tot het Bagijnhof maakt de balustrade hier op dit smalle hoge huis echter een wezensvreemde indruk. De gevel is bovendien gedateerd. In twee gevelstenen is 'ANNO' '1626' gehakt. Waarop dit jaartal is gebaseerd is niet duidelijk. De gevel zal echter zonder meer rond deze tijd zijn ontstaan.

17e-eeuwse pilastergevel

Naast de in de 17e eeuw veel gebouwde, maar eigenlijk toen reeds ouderwetse zogenaamde Dordtse gevel, is de veel minder voorkomende pilastergevel, zoals de gevel van 'De Coninck van Engelant', heel modern.

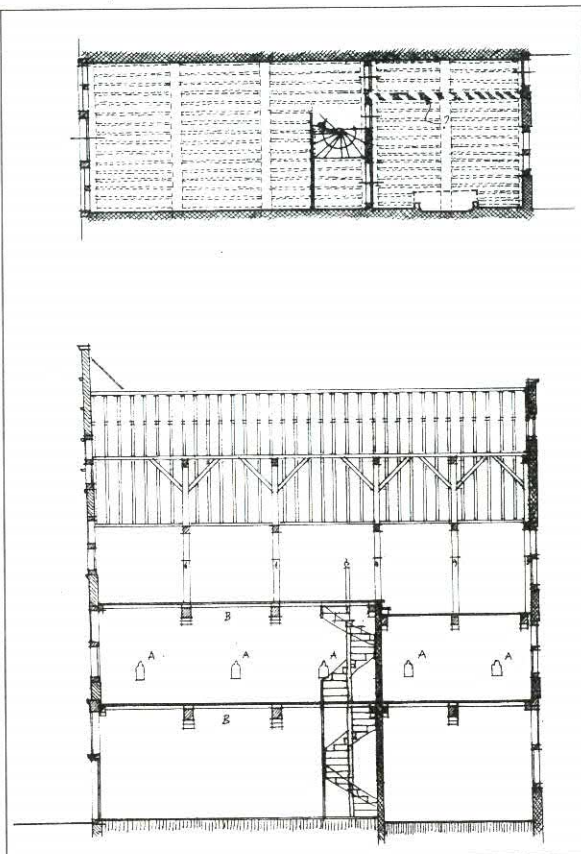
Dordtse gevel:
trapgevel die overkraagt
op togen boven de
verdiepingsvensters

De pilastergevel was geïnspireerd op de Italiaanse renaissancestijl. De oorspronkelijke zuilen zijn in Nederland als pilasters in de gevel verwerkt.

De gevel was bewerkelijk en daarom duurder dan de Dordtse gevel. Dit is de reden waarom er slechts enkele tientallen zijn gebouwd, in tegenstelling tot enige honderden Dordtse gevels. De voor ons onbekende 17e-eeuwse eigenaar van het huis zal in zekere mate gefortuneerd zijn geweest.

Middeleeuws huis

Hoewel het huis aan de Voorstraat een relatief oude gevel bezit, is het eigenlijke huis erachter nog vele

malen ouder. De eiken vloerbalklagen dateren van circa 1500.

Doch ook het huis uit die tijd heeft een voorganger gehad. De oudste bouwsporen dateren van circa 1360-1390, maar van dit hoofdzakelijk houten huis resten slechts de meer duurzame zijmuren die zijn opgemetseld met kloostermoppen. Hierin zijn nog enkele uitgespaarde kaarsnissen, voor het plaatsen van kaarsen, aanwezig.

Nadat het huis nog in de 18e eeuw als 'belangrijk' te boek stond, trad in de 19e eeuw het verval in. Het huis werd door grote families intensief bewoond en gebruikt en onderhoud werd steeds minder uitgevoerd bij gebrek aan voldoende financiële middelen.

De restauratie van 1910 betekende de redding van het huis, maar slechts de voorgevel is hierbij in voldoende mate hersteld. Het huis zelf werd slechts provisorisch opgeknapt.

Restauratie 1996/1997

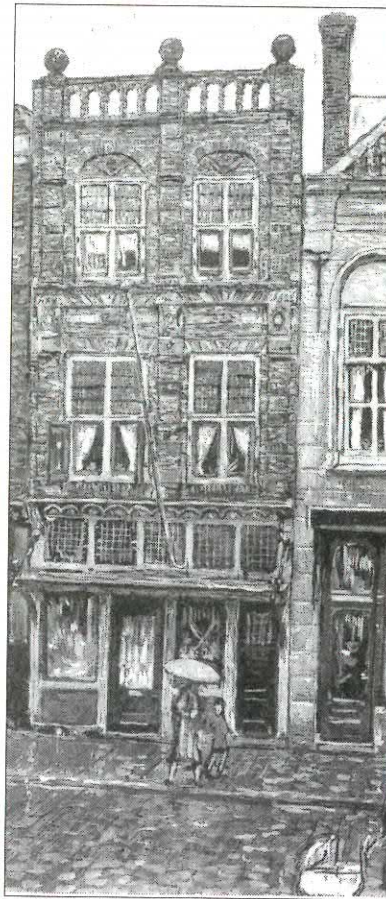
Pas op dit moment, bijna 90 jaar later, vindt een grondige restauratie van het huis als geheel plaats. Het wordt ingericht ten behoeve van een winkel en twee appartementen. De middeleeuwse kaarsnissen en de eiken vloeren blijven na herstel in het zicht. De rond 1900 afgebroken kap wordt herbouwd.

Ook de gevel is alweer aan herstel toe. Het restauratieplan van 1910 zal hierbij als voorbeeld voor herstel dienen. Ondanks de wat vreemde

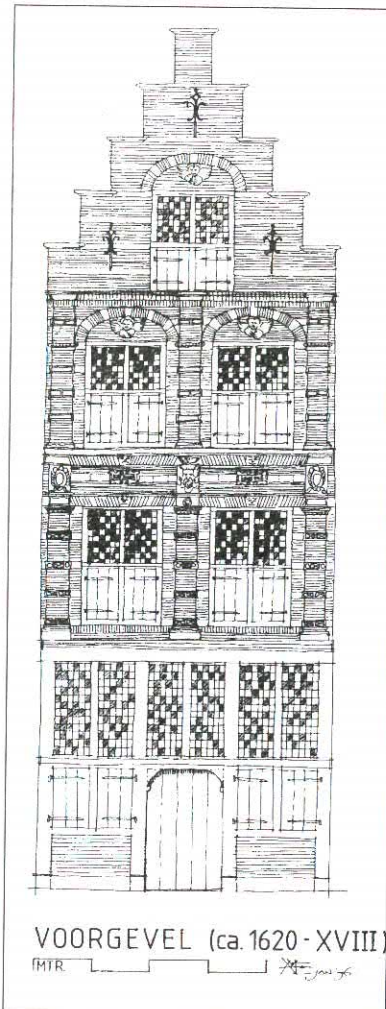
toevoegingen uit die tijd is de gevel nu, bijna 90 jaar later, historisch van belang als relikwie van de restauratieopvattingen van begin deze eeuw.

AvE

De bouwgeschiedenis van 'De Coninck van Engellant' is uitvoerig beschreven in de Bouwhistorische documentatie - deel 3. Deze documentatie, in fotocopy en in ruime mate voorzien van afbeeldingen, is voor fl. 5,- te bestellen bij het secretariaat van de afdeling Ruimtelijk beheer, telefoon; 078 6396138 of 6396853.

9. De gevel van 'De Coninck van Engellant' na de restauratie van 1910. De oorspronkelijke 17e-eeuwse trapgevel werd tijdens de restauratie van 1910 niet herbouwd. Men plaatste een balustrade op de gevel naar voorbeeld van de balustrade op het Bagijnhof (of oude vrouwenhuis). De onderpui en de verdiepingsvensters zijn gereconstrueerd naar 17e-eeuws model. Krijttekening van Hans Petri, 1948. (Coll. GAD)

10. Reconstructie van de voorgevel na de bouw ervan rond 1625. Deze rijke, vroeg 17e-eeuwse pilastergevel is geïnspireerd door de Italiaanse renaissancestijl. De gevel is over de verdiepingszones (met de pilasters) nog steeds aanwezig. De oorspronkelijke onderpui, zowel als de trapgevel, zijn reeds lang verdwenen. (tekening: DSO/RB/MZ)

8. Het komt in de binnenstad nog regelmatig voor dat achter de zachtboard- of gipsplaten plafonds middeleeuwse vloerconstructies schuil gaan. Soms zijn de vaak fraai bewerkte sleutelstukken (stuk hout t.p.v. de oplegging onder vloerbalk) ook nog aanwezig. De foto toont een laat-middeleeuwse eiken vloer met zware moerbalk en een sleutelstuk hieronder met nog gotische profilering in de vorm van een peerkraal, zoals aanwezig in Voorstraat 182/184. Het dateert van ongeveer 1500. (Foto DSO/RB/MZ).

Een nieuwe brug in een oude brug

Momenteel is de restauratie in uitvoering van de monumentale Nieuwbrug. Deze brug vormt de verbinding tussen de Voorstraat en Wijnstraat over de Wijnhaven.

Historie

De Nieuwbrug is niet zo nieuw als de naam doet vermoeden. In de 14e eeuw bevond zich op deze plaats al een houten bruggetje, dat omstreeks 1323 werd aangeduid als *nieuwe brugghē*. Eind 17e eeuw werd een fraaie stenen brug op drie bogen gebouwd die deed denken aan de voorganger van de huidige Wijnbrug.

De Nieuwbrug zoals wij die thans kennen is ontworpen door de bekende Dordtse stadsbouwmeester G.N. Itz (1799-1869), van wiens hand onder andere ook de Lange IJzeren Brug en de huidige Damiatebrug zijn.

De brug bestaat uit drie overspanningen met gietijzeren spanten, twee van circa 10 meter en in het midden een van circa 6 meter, en steunt op bakstenen pijlers op een houten paalfundering. De pijlers

zijn gedeeltelijk voorzien van een natuurstenen bekleding. Het middeendeel van de brug was gedeeltelijk beweegbaar (vaak "mastgat" genoemd, maar beter is de term "bascule") om schepen zonder gestreken mast de brug te laten passeren.

De gietijzeren leuning en consoles zijn vormgegeven in neo-classicistische stijl.

De brug, voltooid in 1851, is gebouwd door C. Zuiderhoek uit Sliedrecht voor een bedrag van f 13.000,-. De gietijzeren onderdelen zijn gegoten door L.J. van Enthoven en Co te 's-Gravenhage. De brug is een rijksmonument.

Problematiek van de brug

Na bijna 150 jaar trouwe dienst is de brug hard aan restauratie toe. Weersinvloeden en vooral te zware belasting van de brug hebben hun werk gedaan. Was de brug ontwor-

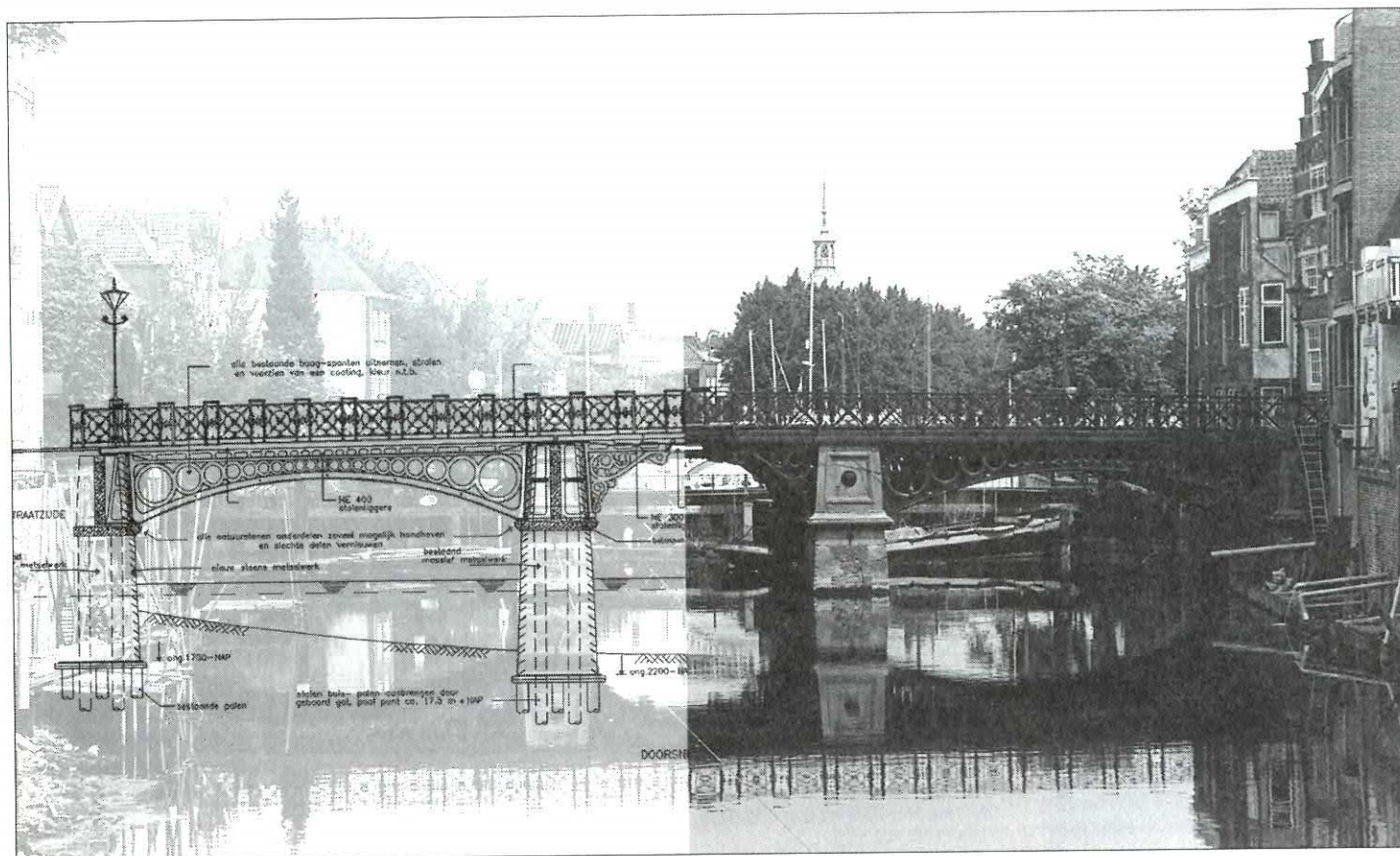
pen voor het verkeer uit de vorige eeuw, waar paard en wagen nog een van de belangrijkste belastingen vormde, op het hedendaagse zware verkeer is de brug absoluut niet berekend. Tengevolge hiervan is flinke schade opgetreden aan de gietijzeren onderdelen van de brug (gescheurde spanten en dergelijke) en aan de natuursteenbekleding. De brug wordt dan ook op twee fronten aangepakt:

- verhoging van het draagvermogen van de brug;
- restauratie van de brug.

Constructieve aanpassing op het huidige zware verkeer

Er is naar een oplossing gezocht waarbij de belasting van de brug overgenomen wordt door een zelfstandige constructie die geheel los staat van de oude brug, met andere woorden een nieuwe brug in een oude brug. Deze constructie wordt apart gefundeerd. Hiertoe worden buispalen aangebracht in de landhoofden en pijlers van de brug. De belastingen die het nieuwe zelfdra-

11. Op de foto van de Nieuwbrug vóór de huidige restauratie is op het linkerdeel een doorsnede van de nieuwe brug aangegeven, zoals die wordt uitgevoerd bij de restauratie. De tekening laat zien hoe de nieuwe brug in de oude past. (Foto: DOV)

gende stalen brugdek te verduren krijgt worden aldus rechtstreeks overgebracht op deze nieuwe fundering. De bestaande brug wordt op deze wijze geheel ontlast. De gietijzeren spanten onder het brugdek behoeven alleen nog maar hun eigen gewicht te dragen. Van verdere verzakkingen zal dan ook geen sprake meer zijn.

Door de ingenieuze oplossing van een "nieuwe brug" in een oude brug is het mogelijk de brug in zijn monumentale verschijningsvorm te handhaven.

De restauratie

Om de nieuwe constructie te kunnen inbouwen en de monumentale onderdelen (natuursteen en gietijzer) te kunnen restaureren is de brug tot op een hoogte van 2 meter + NAP gedemonteerd. Dit is echter pas gebeurd nadat de brug minutieus was ingemeten en gefotografeerd.

Het restaureren van gietijzer heeft zo zijn moeilijkheden. Dit komt met name naar voren bij de gietijzeren spanten die vaak gescheurd zijn en/of of onoordeelkundig gerepareerd. Technieken als lassen en branden zijn op gietijzer niet van toepassing. Om toch zoveel mogelijk van dit historische materiaal te kunnen behouden is een gespecialiseerd bedrijf ingeschakeld om alle technische mogelijkheden die er op dit gebied bestaan ten volle te kunnen benutten. Het is hierbij zaak goed om te gaan met het spanningsveld "behoud historisch materiaal" versus wat technisch mogelijk is en de te verwachten levensduur hierbij. Naast de gietijzeren spanten worden ook de leuning en lantaarns gerestaureerd. De ontbrekende ornamenten worden weer in gietijzer bijgemaakt.

De onderbouw van de brug, de pijlers en landhoofden, worden opnieuw opgebouwd en voorzover nog aanwezig hersteld. Het natuur-

steenwerk vraagt hierbij extra aandacht en zorg.

Het brugdek bestaat uit een zelfdragend stalen dek met hierop aangebracht houten trottoirs. In het brugdek zal door middel van een accent aangegeven worden welk deel van de brug in het verleden open kon om schepen door te laten zonder dat de mast gestreken behoefde te worden. Met het verdwijnen van de beroepszeilvaart is deze opening definitief gesloten. Deze restauratie brengt daar om praktische redenen geen verandering in.

In de loop van 1997 moet de Nieuwbrug zijn naam weer eer aandoen en zal de Dordtse binnenstad een monumentaal juweel rijker zijn.

De restauratie staat onder leiding van de dienst Openbare Voorzieningen.

JV/J.v.Holst

Dordts monument?!

Scheepslift en gebouwencomplex Fa. Straatman aan de Kuipershaven 168-179. Dordts industrieel erfgoed aan en in het water van de Wolwevershaven.

Straatman vestigde begin deze eeuw een machinefabriek en ketelmakerij in een complex 17e- en 18e-eeuwse pakhuizen aan de Kuipershaven. Hiernaast is de firma actief in de scheepsreparatie, reden waar-

om in 1928 werd besloten tot de bouw van een scheepslift langs de kade. Vanwege de hoge cultuurhistorische waarde van zowel de nog steeds bestaande oude pakhuizen als de scheepslift, heeft monumen-

tenzorg het gemeentebestuur gevraagd deze de status van gemeentelijk monument te verlenen.

Over zowel het verleden als de toekomst (na restauratie) van dit historisch zeer interessante complex zal in een volgend bulletin worden teruggekomen.

(Foto DSO/RB/MZ)

Kleurgebruik in de Dordtse binnenstad

De binnenstad van Dordrecht is door de minister van WVC (tegenwoordig OCenW) aangewezen als beschermd stadsgezichtgebied. Doel van deze aanwijzing is het behoud van de monumenten en hun historische omgeving. Kleuren bepalen de sfeer van die Dordtse binnenstad. Kleuren ondersteunen de architectuur en kunnen zorgen voor het behoud en herstel van het specifieke karakter van historische gebouwen. Sterk afwijkende, opvallende kleuren tasten het stadsbeeld juist aan.

De Dordtse binnenstad

Een kenmerk van het Dordtse binnenstadsbeeld is dat de historische straatwanden zijn opgebouwd uit diverse gebouwen.

De panden verschillen in omvang en architectuur. Uit de unieke verschijningsvorm van een pand is onder andere de bouwtijd af te leiden.

Naast verschillen zijn er ook gemeenschappelijke kenmerken. De bouwhoogtes variëren per straatwand niet zo veel en het materiaal- en kleurgebruik is beperkt. Er is een harmonieus totaalbeeld. Kleur speelt hierin een belangrijke rol.

Historisch kleurgebruik

Het kleurgebruik in het verleden werd bepaald door beschikbare kleurstoffen, die werden gewonnen uit natuurlijke grondstoffen. Lijnolie diende als bindmiddel. Menging van de pigmenten vergrootte het aantal kleuren. Op deze manier kwamen onder andere de kleuren dodekoprood en -paars, oker, loodwit, omber en Hollands blauw tot stand.

Per pand werden maximaal twee of drie kleuren toegepast. Ook waren er regels voor welke kleur op welk gebouwonderdeel kwam.

Doelen hiervan waren het idealiseren of imiteren van materiaal en ondersteuning van de architectuur. Kleuren als signaalrood, knaloranje, giroblauw en citroengeel hebben niets van doen met het historische kleurgebruik.

Het zijn harde, confronterende kleuren die afbreuk doen aan het fraaie, harmonieuze karakter van de historische straatwanden en daarmee aan de ontstane eenheid in verscheidenheid.

Toepassing van kleuren

Het was vroeger gebruikelijk om gebouwen te kleuren, in de tint van de bouwmaterialen zelf. Natuursteenkleur op natuursteen en baksteenkleur op baksteen. Toen houten kozijnen de natuurstenen kozijnen vervingen, kregen ze nog vaak een natuursteenkleur om zo de gebouwen een rijkere uitstraling te geven. Gepleisterde gevels werden vaak toegepast ter verdoezeling van ongelijkmatige oppervlakken en ter imitatie van natuursteen. Het pleisterwerk kreeg een daarbij passende kleur.

In de 19e eeuw bleven bouwmaterialen steeds meer ongeverfd en ontstond het kleurschema voor kozijnen en ramen zoals we het thans nog kennen, voornamelijk bestaande uit wit en groen. Hieruit blijkt dat de traditie bij kleurgebruik in de binnenstad sterk is.

Traditie bij kleurgebruik van groot belang

Afwijkende kleuren zijn onderwerp van gesprek

De afgelopen tijd is er, met name in dagblad De Dordtenaar, aandacht besteed aan voorbeelden van opvallend kleurgebruik in de Dordtse binnenstad. De ene helft van de mensen reageert enthousiast omdat 'het er zo vrolijk uitziet', terwijl de andere helft zich knarsentandend afvraagt waarom 'niemand (lees de gemeente) hier iets aan doet'.

Twee in het oog springende voorbeelden zijn de kapper aan de Tolbrug en de snoepwinkel in de Grote

Spuistraat. In beide gevallen zijn de winkelpuien in felle opvallende kleuren geschilderd, om zo reclame te maken voor het bedrijf. Wat is hiertegen en waarom staat de gemeente een ander beleid voor in de Dordtse binnenstad?

Waarom niet opvallen?

Indien een enkel pand in een straatwand wordt voorzien van zeer opvallende, afwijkende kleuren wordt het totaalbeeld aangetast. De ogen worden getrokken naar dit incident en de samenhang en harmonie in de straatwand worden verstoord. Normaal gesproken is het meest opvallende pand in een straat het meest monumentale pand. Het valt op door rijke architectuur en vaak ook door omvang. Alleen opvallen door in het oog springend kleurgebruik doet afbreuk aan deze 'natuurlijke' hiërarchische opbouw in een straat.

Een afwijkende combinatie en toepassing van kleuren tast bovendien de architectuur en het historisch karakter van het pand zelf aan. Het schilderen in één kleur maakt het onderscheid tussen gevelonderdelen, zoals kroon- en puilijsten, kozijnen, deuren en ramen met roeden onzichtbaar en verstoort daardoor de architectuur. Het schilderen in vele (opvallende) kleuren levert een verbrokkeld beeld op, waarin niet meer zichtbaar is wat architectonisch bij elkaar hoort.

Te afwijkend en opvallend schilderwerk is binnen het beschermd stadsgezicht een ongewenste vorm van reclamevoering. Er zijn andere vormen van reclamevoering mogelijk die het stadsbeeld niet aantasten, maar soms zelfs verrijken.

Waar bemoeit de overheid zich mee?

Al jarenlang werkt de gemeente aan het opknappen van de binnenstad. Uitgebreide restauratieprogramma's en herinrichtingen van de openbare ruimte hebben de Dordtse binnenstad leefbaarder en aantrekke-

lijker gemaakt voor bewoners, ondernemers en toeristen.

Daarom is er onder andere rolluiken- en reclamebeleid gemaakt en wordt er gewerkt aan een uitstalingsbeleid. Alle inspanningen zijn erop gericht de binnenstad een steeds betere uitstraling te geven, mede ter ondersteuning van het economisch functioneren.

De openbare ruimte is van iedereen. Niet ieder persoon of elk bedrijf mag hier dus doen wat haar of hem goedgevindt. De overheid stelt, als vertegenwoordiger van iedereen, regels op. Een voorbeeld hiervan is de Woningwet, waarin onder andere het welstandstoezicht is geregeld.

Welstand

Ten behoeve van de welstandszorg fungeert in Dordrecht de subcommissie Monumenten en Beschermd Stadsgezicht. Dit is een onafhankelijke commissie die onderdeel uitmaakt van de Welstandscommissie en het gemeentebestuur onder andere adviseert over de bouw-, wijzigings- en inrichtingsplannen in het beschermde stadsgebied. De commissie adviseert ook over (afwijkend) kleurgebruik omdat dit alles met welstand te maken heeft. Het gaat immers over de beoordeling van veranderingen in het stadsbeeld, zichtbaar vanuit de openbare ruimte. Kleur- en materiaalgebruik zijn de dragers van de architectuur en het stadsbeeld.

Procedures

Bij monumenten is een wijziging van de kleur een wijziging van het monument. Voor een kleurwijziging dient een monumentenvergunning voor te worden aangevraagd. In de

praktijk wordt hiermee soepel omgesprongen. De eigenaar of architect dient een kleurenvorstel in bij monumentenzorg. De subcommissie Monumenten en Beschermd Stadsgezicht adviseert hierover. Als het akkoord is bevonden, kan het plan worden uitgevoerd.

Het plegen van onderhoud aan een pand is niet bouwvergunningplichtig. Schilderen is een vorm van onderhoud en zorgt voor behoud. Indien de kleuren ongewijzigd blijven kan de eigenaar of huurder dus gewoon zijn gang gaan. Bij opvallende kleurwijzigingen zal de welstandscommissie echter wel achteraf een oordeel geven over het schilderwerk. Deze beoordeling vindt plaats op grond van de architectuur van het gebouw zelf en in relatie tot de omgeving. Bij een negatief welstandsoordeel wordt verzocht de kleuren in overleg met

monumentenzorg aan te passen.

Uitgangspunt voor het kleurgebruik in de historische binnenstad is het gebruik van natuurlijke tinten en materialen. Dit laat nog een scala aan mogelijkheden open, zodat het diverse, maar harmonieuze beeld in stand blijft en verloedering wordt voorkomen.

Overleg vooraf

Het is aan te bevelen over de wijziging van gevelkleuren vooraf overleg te plegen. Hier toe kan contact worden opgenomen met monumentenzorg, telefoonnummer 078-6396851 of 6396850.

CvN

13. Door opvallend kleurgebruik aan de winkelpui van dit eenvoudige pand van 'de kapper van de Tolbrug' wordt de bouwkundige hiërarchische opbouw van de gevelwand aan het Scheffersplein geweld aangedaan.

Wijziging restauratiesubsidies

Wanneer u van plan bent een monument te restaureren en u wilt gebruik maken van de aanwezige subsidiemogelijkheden, dan zijn de volgende veranderingen in de subsidieregelingen voor u van belang. Waarvoor kan subsidie worden aangevraagd? Welke percentages gaan veranderen en wanneer gaan de wijzigingen in? Deze vragen zijn nog niet allemaal te beantwoorden. Vooruitlopend op nieuwe spelregels alvast enige informatie. Van subsidie naar financiering!

Er staan nogal wat veranderingen op stapel. Het gemeentelijke subsidiestelsel staat op de helling en het rijk past zijn regels aan. De wijzigingen hebben vooral te maken met een verschuiving van subsidiëring naar financiering en het invoeren van een onderhoudsplicht. Het blijft daarbij wel om twee verschillende subsidieregelingen gaan:

1. De rijkssubsidieregeling BRRM (het Besluit Rijkssubsiëring Restauratie Monumenten) is uitsluitend bedoeld voor rijksmonumenten.
2. De gemeentelijke subsidieregeling SV (Stadsvernieuwingsfonds) geldt voor beeldbepalende panden en gemeentelijke monumenten.

Van subsidiëren naar financieren

De gemeentelijke subsidieregeling wordt omgevormd tot een financieringsregeling. De gemeente gaat namelijk in samenwerking met de Stichting Nationaal Restauratiefonds (NRF) 100% van de subsidiabele kosten financieren in de vorm van een aflossingsvrije lening met een looptijd van 15 jaar. Over deze lening moet een vaste rente worden betaald. De aflossing wordt na 15 jaar verricht door de gemeente die daarvoor bij het NRF geld heeft belegd. Subsidiabele kosten zijn kosten die nodig zijn om het monument in stand te houden. Met andere woorden: het restaureren van de aanwezige monumentale waarde.

Voor woningverbetering in monumenten is er een aanvullende subsidie mogelijk, evencens in de vorm van een financiering van de subsi-

diabele kosten. Deze worden beperkt tot een maximum.

Om de financiering van restauratieprojecten te vergemakkelijken komt er een mogelijkheid om alle kosten, dus ook de eigen bijdrage, bij het NRF te financieren. Voor deze "totaal financiering" van restauratieprojecten staat de gemeente garant. De taxatiewaarde van het pand speelt bij deze totaal financiering geen rol, wel het inkomen van de aanvrager.

Extra geld voor rijksmonumenten.

Staatsecretaris Nuis van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft 275 miljoen gulden extra voor de monumentenzorg beschikbaar gesteld. In de loop van 1997 moet duidelijk worden hoe dit geld wordt verdeeld en welk aandeel Dordrecht krijgt. De staatssecretaris past tevens de rijkssubsidieregeling BRRM op een aantal punten aan. De belangrijkste wijziging in deze subsidieregeling is het verlagen van het subsidiepercentage met 10%. Voor de restauratie van woonhuismonumenten gaat de eenmalige bijdrage van 30% naar 20% van de subsidiabele kosten; de aanvullende restauratiehypotheek blijft 30%.

Het beschikbare budget voor de rijkssubsidieregeling is tot en met het jaar 2001 gereserveerd voor reeds geregistreerde aanvragen. Afhankelijk van de hoogte van het extra budget dat Dordrecht krijgt, kan de termijn waarop subsidies beschikbaar komen worden bekort. Een restauratie wordt dan met minder hoge voorfinancieringslasten belast.

Wanneer gaan de wijzigingen in?

Tot 1 januari 1997 wordt nog met de oude gemeentelijke subsidieregeling gewerkt. Het college van B&W kan beslissen om na 1 januari deze regeling tijdelijk buiten werking te stellen tot het moment waarop de nieuwe regeling is goedgekeurd. Naar verwachting zal deze in januari door de gemeenteraad behandeld worden.

De nieuwe rijkssubsidieregeling moet op 1 juni 1997 ingaan. Gelet op de procedures die nog moeten worden doorlopen is uitstel van die datum zeer waarschijnlijk. In dat geval zal 1997 als overgangsjaar gelden. Er komt dan wel extra geld beschikbaar, maar de verdeling wordt door het rijk en niet door de gemeente bepaald.

RK

Colofon

Uitgave van de Dienst Stadsontwikkeling, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg en Archeologie.

Medewerkers zijn telefonisch bereikbaar onder de volgende nummers:

Cor Dane	639 67 32
Albert van Engelenhoven (bouwhistorie)	639 65 45
Johan Hendriks (archeologie)	639 64 02
Ruurt Krooshof	639 65 46
Conny van Nes	639 68 50
Jan Veen	639 68 51

Dit blad wordt toegezonden aan bewoners van monumenten in Dordrecht en andere belanghebbenden. Wilt u dit blad ook ontvangen, bel dan: 639.6853 of 639.6138. Losse exemplaren zijn verkrijgbaar in de Stadswinkel van het Stadskantoor, Spuiboulevard 300, 3311 GR Dordrecht.

Redactie: Johan Hendriks en Albert van Engelenhoven
Kaartjes: DOV/L&V (2), Albert van Engelenhoven (6, 7, 10)
Foto's: Gemeentearchief Dordrecht (1,5,9), Johan Hendriks (3, 4), Archief Monumentenzorg Dordrecht (8,12,13), DOV/PI (11SP)
Vormgeving en druk: Gemeentedrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend.
Oplage: 2500 exemplaren

G E M E E N T E
DORDRECHT